

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ СІМЕЙНИХ ТРАДИЦІЙ НА ПРОФЕСІЙНЕ СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE INFLUENCE OF FAMILY TRADITIONS ON THE PROFESSIONAL FORMATION OF PERSONALITY

У статті здійснено аналіз психологічних аспектів впливу сімейних традицій на професійне становлення особистості. Розкрито, що традиція охоплює матеріальні та духовні цінності сім'ї, взаємопов'язана з наступністю успадкування і є елементом культури сім'ї, що відповідає за передачу тих чи інших культурних норм від батьків до дітей, з минулого у майбутнє на основі способу соціальної інтеграції. Визначено, що становлення особистості як процес відбувається у певних організаційних формах (індивідуальних, групових, колективних) із залученням найрізноманітніших засобів формування та розвитку сімейних традицій.

У статті доведено, що процес професійного становлення особистості складний, поетапний, динамічний. Узагальнено, що більшість дослідників розглядають професійне становлення особистості як полімотивований феномен, який зумовлюється рядом соціально-психологічних чинників: соціальний статус та освіта батьків, позитивна успішність, демографічний чинник, етнічна ідентичність, вік, у якому відбувається становлення, поінформованість, Я-концепція, потреби, інтереси, особливості ціннісно-мотиваційної сфери, самооцінка й рівень домагань молодшої людини, емоційний інтелект. Виявлено, що провідним механізмом професійного самовизначення є рефлексія – на стадії закінчення школи учень рефлексує максимально широке коло внутрішніх та соціальних чинників, що впливають на вибір професії. Автори статті доводять, що основними чинниками, які впливають на професійний вибір особистості є: здібності та особисті нахили дитини; ціннісні орієнтації та уявлення про престижність певної професії; накопичений людський капітал (знання, здоров'я тощо); якість освіти і характеристика особистості дитини очима закладу освіти; сімейний капітал (людський, матеріальний, соціальний); професії батьків; місце проживання (регіон, масштаби міста, села, віддаленість від обласного центру).

Стаття стане в нагоді не лише фахівцям-профорієнтологам, які бажають оцінити професійну мотивацію особистості, а й тим, хто бажає пізнати власні потяги до певних видів діяльності, зрозуміти сутність сімейних традицій, осягнути силу впливу сім'ї на формування особистості.

Ключові слова: сім'я, сімейні традиції, професійне становлення, особистість, профе-

сійний вибір, професійне самовизначення, професійне зростання, трудова діяльність.

The article analyzes the psychological aspects of the influence of family traditions on the professional development of the individual. It is revealed that the tradition covers the material and spiritual values of the family, is interrelated with the succession of inheritance and is an element of family culture responsible for the transmission of certain cultural norms from parents to children, from past to future based on social integration. It is determined that the formation of personality as a process takes place in certain organizational forms (individual, group, collective) with the involvement of various means of formation and development of family traditions.

The article proves that the process of professional development of personality is complex, gradual, dynamic. In general, most researchers consider the professional development of personality as a motivated phenomenon, which is determined by a number of socio-psychological factors: social status and education of parents, positive performance, demographic factor, ethnic identity, age at which formation, awareness, self-concept, needs, interests, features of the value-motivational sphere, self-esteem and the level of demands of a young person, emotional intelligence.

It was found that the leading mechanism of professional self-determination is reflection – at the stage of graduation the student reflects on the widest possible range of internal and social factors influencing the choice of profession. The authors argue that the main factors influencing the professional choice of personality are: abilities and personal inclinations of the child; value orientations and ideas about the prestige of a certain profession; accumulated human capital (knowledge, health, etc.); the quality of education and the characteristics of the child's personality through the eyes of the educational institution; family capital (human, material, social); professions of parents; place of residence (region, scale of the city, village, distance from the regional center).

The article will be useful not only for vocational experts who want to assess the professional motivation of the individual, but also for those who want to learn their own inclinations to certain activities, understand the essence of family traditions, understand the power of family influence on personality formation.

Key words: family, family traditions, professional development, personality, professional choice, professional self-determination, professional growth, employment.

УДК 159.98:331+37.037
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.36.33>

Опанасенко Л.А.

к. психол. н.,
завідувачка кафедри прикладної психології
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Дрозд О.В.

к. пед. н.,
доцент кафедри прикладної психології
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Життя в сучасному суспільстві ставить перед особистістю складні завдання, виконання яких потребує вміння орієнтуватися в конкретних життєвих ситуаціях, зокрема, в процесі професійного становлення. Разом з тим, успішне професійне самовизначення обумовлено специфікою особистісної ідентичності, становлення якої роз-

починається у дитинстві, під вирішальним впливом психологічного клімату в сім'ї та сімейних традицій.

Сімейні традиції акумулюють родовий досвід соціального розвитку, фіксують минуле і теперішнє сім'ї, забезпечують стійкість взаємостосунків, упорядковують та структурують їх. Історія людства містить

чимало прикладів того, що вибір професії і, власне схильність до певного кола справ, генетично детермінована. Наприклад, спрадавна в Україні існувала традиція: від діда-прадіда передавалися певні ремесла; так з часом утворювалися династії гончарів, хліборобів, бджолярів, ковалів, стельмахів, бондарів, гутників, бортників і т. д. Від багатьох ремесел і професій історично походять українські прізвища, що засвідчує тісний зв'язок поколінь і високий авторитет сім'ї у формуванні особистості.

Згідно з теоретичними моделями професійного вибору, розробленими зарубіжними науковцями Дж. Коулменом і Г. Беккером, вибір рівня освіти залежить від сімейного капіталу [4, с. 10]. Втім, важко простежити кореляції в даному питанні, оскільки з часом втрачається престиж тієї чи іншої професії, а очікувані результати слід досліджувати впродовж тривалого часу, якщо не всього життєвого циклу сім'ї. Разом з тим, на професійне становлення особистості впливає ціла низка соціальних чинників і державних реалій.

Соціальне замовлення на компетентних фахівців, які ефективно здійснюватимуть професійну діяльність, визначене Законом України «Про вищу освіту», Національною рамкою кваліфікацій, Державним освітнім стандартом вищої освіти й Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр. У новому Законі України «Про вищу освіту» (2021 р.) основною метою вищої освіти встановлено підготовку «конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях».

Теорія і практика професійної освіти та проблеми її реформування висвітлено у науковому доробку В. Адрущенко, І. Беха, О. Дубасенюк, І. Зязюна, Н. Нічкало, В. Корнєшук, В. Кременя, Н. Кузьміної, С. Сисоєвої, В. Сластьоніна, О. Якубовича та ін. Професійне становлення та професійне самовизначення особистості знаходимо у наукових працях В. Аванєсова, Г. Балла, А. Бодальова, Л. Божович, М. Захарова, Е. Зеєра, М. Калугіна, Є. Клімова, І. Кона, А. Маркової, Л. Мітіної, К. Платонова, О. Петровського, Ю. Поваренкова, В. Рибалки, А. Сазонова, Л. Суботіної, Н. Тутубаліної та ін. Сутність і вплив сімейних традицій на формування особистості вивчала ціла плеяда вітчизняних (В. Бочелюк, В. Вашкевич, Н. Волкова, А. Макаренко, О. Савчук, В. Сухомлинський, М. Стельмахович) і зарубіжних дослідників: Л. Вигот-

ський, А. Адлер, Е. Берн, Ю. Гіппенрейтер, З. Фройд, К. Хорні, К. Юнг, І. Ялом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сім'я є тим мікросоціумом, який дає людині уявлення про життєві цілі і цінності, і саме в сім'ї дитина отримує перші практичні навички застосування цих уявлень у взаємостосунках з іншими людьми. Попри апріорну значимість і актуальність сім'ї, проблема вивчення сімейних традицій дотепер залишається «terra incognita» для вітчизняних і зарубіжних дослідників.

Сімейні традиції – це «звичні, прийняті в певній родині норми, манери поведінки, звичаї, погляди, ритуали, які передаються з покоління в покоління». У перекладі з латини «традиція» означає процес передачі спадщини від одного покоління іншому. У сімейних традиціях закладено шар мотиваційних якостей і здібностей, ціннісних орієнтацій, загальних уявлень, почуттів, настроїв, звичок, що включаються до родового потенціалу або виключаються з родового потенціалу культури. Традиції і консервативні, і динамічно рухливі, вони постійно розвиваються, збагачуються досвідом нових поколінь, відкидаються, відживають, зникають і повертаються знову.

Зокрема, традиції кожної сім'ї мають свої відмінності, особливо, якщо стосуються сакральних подій: весілля, народження і хрещення дітей, поминання покійних родичів тощо. В кожній родині такі події мають свій унікальний і неповторний колорит і виконують ключову роль в існуванні та стабілізації сімейної системи. Головною ознакою сімейних традицій є те, що вони характеризуються міжпоколінною єдністю.

Сімейних традицій існує дуже багато: це й турбота про стареньких батьків, проведення спільних свят і обідів за одним столом, зберігання сімейних фотографій, рецептів страв, колискова, яку співала бабуся мамі, а мама – доньці; прикмети, життєва мудрість старших. Сімейною традицією є сповідування певної релігії, ритм життя і розпорядок дня, казка перед сном, сімейні подорожі, відпочинок на природі, ігри, обійми, поцілунки. На нашу думку, сімейні традиції – це своєрідний культ, це та особлива, вартісна частина роду, яка має виняткову цінність в межах кожної конкретної сім'ї. Ми глибоко переконані, що сімейні традиції мають символічне значення для кожного члена родини, створюють особливе мікросередовище, свідчать про близькість і згуртованість батьків і дітей.

Так, в Україні споконвіку існувала традиція «першої ложки», яка полягала в глибокій повазі до батька. Тож, доки батько не взяв ложку й не розпочав їсти, ніхто не

мав права приступати до трапези. Образ Батька, Годувальника, Господаря родини нині вже більше відштовхує, ніж приваблює молодих чоловіків. Значного розповсюдження набувають нові форми існування сімейних стосунків: «громадянський шлюб, так званий «гостьовий шлюб», одностатевий (Франція, Бельгія, Норвегія, Швеція). Серед населення, особливо молодого віку, поширюються різні форми психологічної залежності (алкоголізм, наркоманія, ігроманія тощо). У зв'язку з вищезазначеним, все більше дітей зростає в умовах «неповних», або «неблагополучних» родин».

У сучасному українському суспільстві основним джерелом життєвих орієнтацій молоді є материнська фігура, її ідентифікують із порадицею, авторитетом і незламністю, яка справляє набагато більший вплив на формування професійних інтересів дітей, аніж батько. Така ситуація свідчить про сформованість сімей егалітарного типу, в яких зникає суворий рольовий розподіл функцій, втрачається традиційна керівна позиція чоловіка. Ми глибоко переконані, що саме сімейні традиції є «вакциною» від багатьох деструктивних явищ суспільства, які нині домінують – жорстокості, егоїзму, агресії, меркантильності тощо. Сімейні традиції дарують кожному члену родини почуття захищеності і тепла, мотивують і підтримують, дають відчуття «точки опори», єдності і стабільності, а сімейна оселя доповнює ці позитивні відчуття.

Якщо звернутися до Піраміди потреб А. Маслоу, то всі вказані психологом потреби складають систему, незважаючи на те, що сім'я належить до групи соціальних потреб, але усі групи потреб, представлені в теорії самоактуалізації Маслоу, детермінуються сім'єю. У свою чергу, потреби вищого ґатунку, такі як самоповага, досягнення, творчість є результатом впливу сім'ї на формування особистості.

Для нашого дослідження інтерес представляє експеримент А. Бандури, який відбувся понад півстоліття тому – у 1960-х роках. Експеримент, який здобув назву «Лялька Бобо», показав, який величезний вплив на кожного з нас чинять батьки. Що б вони не казали «ротом, ми завжди будемо повторювати те, що бачили на власні очі». Проте, якщо ми діємо усвідомлено, то розуміємо причини і наслідки неправильних рішень і вчинків, які для нас обернулися болісним досвідом, ми здатні зупинити цей процес. Отже, суть експерименту полягала в тому, щоб довести, що діти засвоюють не лише настанови, а, в першу чергу, поведінку дорослих. Аналогічні міркування висловлював і представник індивідуальної психо-

логії А. Адлер, який був переконаний, що враження раннього дитинства найбільше впливають на стиль життя людини. З цього приводу А. Адлер висловлював таку позицію: «...сім'я – це джерело найбільшої травматизації, але водночас – найпотужніший ресурс». Тобто А. Адлер обстоював ідею, що сімейна атмосфера повністю формує конструктивність або деструктивність, активність чи пасивність особистості. Якщо в сім'ї приділяють увагу ініціативі, дитина буде активна. І навпаки, якщо сімейна атмосфера – це атмосфера суперництва та недовіри, дитина, намагаючись подолати свою неповноцінність, поводитиметься деструктивно [1, с. 119].

Важливим чинником успішного професійного становлення є сімейні традиції і приклад батьків. Тому цілком імовірно є гіпотеза, що майбутня професія дитини буде пов'язана з найбільш поширеною в сім'ї. Так, наприклад, у сім'ї лікарів, традиційно, буде домінувати глибока повага й шана до цієї професії, а дитина зростатиме в атмосфері, яка несвідомо готуватиме її до вибору саме професії лікаря. Те саме можна сказати й про професію вчителя, вихователя, виходача, науковця.

Що стосується професій, які належать до сфери обслуговування, то теж доволі часто діти повторюють приклад батьків. Особливо нас зацікавили й творчі професії, пов'язані з різноманітними ремеслами. Тут дається взнаки ще й така особливість, що дитина заохочується змалечку до участі в певній діяльності, як-от: вишивка, в'язання, дизайн одягу, ремонт взуття, ювелірне мистецтво, будівництво, перукарська справа тощо.

Ми глибоко переконані, що сімейні традиції виступають вагомим чинником професійного становлення особистості. Як відомо, юність і рання дорослість, згідно з віковою періодизацією (З. Фройд, Д. Ельконін, Е. Еріксон), є тим етапом, коли професійне самовизначення і трудова діяльність виступають провідними факторами розвитку. Тому в цей ключовий період життя для юнацтва вагомим значення набуває роль сім'ї, підтримка батьків. Важливе значення у визначенні факторів, що впливають на формування професійних орієнтацій у молоді відіграють такі функції сім'ї, як економічна, виховна, дозвіллева, які пов'язують сім'ю із зовнішнім світом.

Так, на думку Л. Шнейдер, «професійне становлення особистості – це формування професійної спрямованості, компетентності, соціально значущих і професійно важливих якостей і їх інтеграції, готовність до постійного особистісного і професійного зростання» [4, с. 14]. Слід наголосити, що за

переконанням Е. Зеєра, «професійне становлення особистості є поетапним моментом індивідуально-професійного розвитку, формування професійної компетенції, розкриття її творчого потенціалу, професійної готовності до самостійної трудової діяльності» [4, с. 15].

Разом з тим, нам імпонує узагальнена модель професійного становлення особистості, розроблена Ю. Поваренковим. Дослідник визначає професійне становлення особистості як «процес поетапного дозволу комплексу протиріч, узгодження різних тенденцій і вимог, що задаються базовим протиріччям між соціально-професійними вимогами, пропонованими до індивіда, і його бажаннями, потенціалом щодо їхньої реалізації» [4, с. 15]. Дійсно, професійний розвиток особистості більшість учених розглядають як симбіоз двох процесів: «розвиток особистості в онтогенезі, тобто впродовж життя, і професіоналізація особистості з періоду початку професійного самовизначення до завершення активної трудової діяльності» [3, с. 86].

Слід зазначити, що з точки зору класичної соціології професійна діяльність індивіда є прямим продовженням первинної соціалізації, отриманої в сім'ї, а наявність або відсутність певних мотивацій до вибору професії залежить не лише від індивідуальних нахилів і здібностей особистості, а й від набору «не випадкових» економічних, соціальних і навіть просторових чинників, взаємодія яких часто визначає випадковий вибір професії.

Таким чином, ядром професійного самовизначення є особистісне уявлення про себе, набір ціннісних орієнтацій та особистісних смислів, прийняття внутрішньої позиції дорослої людини, як потреби в самоактуалізації й самореалізації, що розвиває вміння створювати психологічну перспективу, здатність будувати життєві плани. Виявлено, що провідним механізмом професійного самовизначення є рефлексія – на стадії закінчення школи «учень рефлексує максимально широке коло внутрішніх та соціальних чинників, що впливають на вибір професії» [2, с. 121]. Рефлексивність виступає як мегаздібність, що входить у когнітивну підструктуру психіки, виконуючи регулятивну функцію всієї системи [2, с. 122].

У зв'язку з соціально-економічною та політичною нестабільністю української держави наразі відбувається переосмислення системи батьківських вимог і очікувань, які часто виявляються неадекватно завищеними. У подальшому це може негативно вплинути на розвиток різних сфер психіки

дитини, зменшити емоційну близькість між батьками і дітьми, знизити самооцінку. Проблема оптимальності батьківської позиції тісно пов'язана з очікуваннями батьків від дітей. Утім, діти часто не виправдовують очікування своїх батьків, адже часто дорослі очікують тих успіхів, яких їм самим не вдалося реалізувати у власному житті.

Чимало досліджень підтверджують пряму кореляцію між професійною самооцінкою та результативністю діяльності, а також оцінці судження інших, ставлення оточуючих, особливо близьких людей, членів сім'ї. Психологи, які вивчають виокремлену проблему, відмічають, що школярі, які мешкають у маленьких містечках, які не мають можливості поїхати на навчання в інші міста, обмежені у виборі закладів вищої освіти та спеціальностей. Опитування студентів, які проводяться в останні десятиріччя, показують, що друге місце серед джерел вибору професії належить «порадам батьків» або навіть їхнім вказівкам. Разом з тим, доволі часто, вступаючи до вишів, молодь не враховує власні здібності та бажання. Саме тому в результаті спостерігаються такі явища, як: втрата інтересу до навчання, зниження відповідальності, швидкість та імпульсивність у прийнятті рішень та ін. Відтак, батькам варто максимально повно враховувати здібності і нахили своїх дітей, орієнтуючи їх на вибір майбутньої професії, а в разі необхідності, звертатися по допомогу до психологічної служби школи, ЗВО та інших дорадчих органів.

Слушними нам видаються дослідження Л. Повалій, яка вивчала соціально-демографічні умови професійного становлення особистості. Науковиця констатує, що ключовим соціальним інститутом, який здійснює суттєвий вплив на формування професійного самовизначення дитини «...є сім'я, а специфічний вплив здійснюється саме у сільських родинах, адже трудове виховання дає більше об'єктивних реальних умов для засвоєння професійної сімейної традиції, виховання спадкоємців трудових династій, продовжувачів справи своїх батьків» [3, с. 86].

Розглянемо гендерний аспект професійної диференціації на основі уявлень, що склалися в сім'ї. На початку ХХ століття бурхливо обговорювався трактат єпископа Макарія «Освіта, права і обов'язки жінки», в якому найбільш оптимальними сферами самореалізації для жінок визнавалися ведення домашнього господарства та виховання дітей, а для незаміжніх жінок – навчання дітей, медицина та благодійність. Єпископ Макарій вважав, що щастя чоловіка й жінки полягає в розподілі праці:

чоловік – поза домом, жінка – в домі. Відтак, простежується тенденція уособлювати жіночу соціальну роль із обслуговуванням, тоді як чоловіча роль здавна асоціювалася з організаторськими і творчими задачами [2, с. 118].

Не викликає сумнівів той факт, що в сучасному суспільстві ще й дотепер домінують гендерні стереотипи, на основі яких формуються традиційні та нетрадиційні гендерні ролі чоловіків і жінок. Так, для жінки традиційна гендерна роль містить у собі функцію «берегині», дружини, матері. У свою чергу, традиційна гендерна роль чоловіка орієнтована на його професійні функції – це роль учасника суспільного життя, фахівця своєї справи, годувальника родини. Разом з тим, у буденній свідомості домінує думка, що навіть за умови, що жінка обирає кар'єру, вона, як і раніше, має виконувати більшість домашніх обов'язків, обслуговувати чоловіка, виховувати дітей і нести за них відповідальність. Тому досягнення жінки в роботі схвалюються лише тоді, коли вона одночасно успішно справляється з домашніми обов'язками. Натомість до чоловіків, які мають сім'ю і одночасно будують свою професійну кар'єру, такі вимоги не висуваються.

Крім того, існують доволі стійкі уявлення про те, які професійні заняття слід вважати «чоловічими», а які – «жіночими». Такі стереотипи ґрунтуються на ідеї про «природний» розподіл праці за статевою ознакою. Слід зазначити, що такі погляди склалися історично, пов'язані вони також з етнічними чинниками, хоча, поза сумнівом, що продиктовані такі уявлення, в першу чергу, сімейними традиціями, які закарбувалися в свідомості багатьох поколінь.

Згідно з результатами досліджень М. Гіббса, «чоловіки виявляють інтерес до науки, професій, пов'язаних із ризиком, пригодами, що потребують подвигів». Щодо жінок, то вони в більшості «схильні до професій, пов'язаних з естетикою, із сидячою роботою», з наданням допомоги, особливо дітям, беззахисним і знедоленим людям». Узагальнивши різні джерела, можемо констатувати, що найбільш традиційними сферами професійної зайнятості жінок є торгівля, освіта, охорона здоров'я і медицина.

Незважаючи на те, що соціальний прогрес з його демократизацією міжстатевих взаємовідносин руйнує традиційну систему гендерних ролей, все одно численні асоціативні експерименти доводять, що жіноча роль залишається в семантичному просторі з такими категоріями, як: «доброта», «господиня», «сім'я», «працелюбність», «оптимізм», «повага» тощо.

Згідно з транзактним аналізом Е. Берна, «життєві сценарії» закладаються з дитинства (до 6 років) під впливом батьків, тому їх дуже важко змінити. За Берном на вибір хлопчика впливає «Дитина мами», а на вибір дівчинки «Дитина батька». Так, за переконанням Е. Берна, деструктивний вплив на кар'єру мають такі сценарії: «компенсація професійних невдач батьків; продовження батьківських кар'єрних намірів; заборона перевищувати професійні досягнення батьків» [1, с. 117].

Принагідно зазначимо, що ефективність професійного становлення, особистісного зростання особистості безпосередньо зумовлюється тим, наскільки їй вдається подолати психологічні бар'єри, що супроводжують її діяльність. Вибір професії молодю людиною відбувається по закінченню школи, втім це не означає, що даний вибір є самостійним, свідомим та оптимальним. Часто психологічні бар'єри і стан невизначеності у юнаків і дівчат залишаються. Психологічні бар'єри можуть суттєво викривлювати прояви професійної спрямованості молоді, впливати на її самостійність під час вирішення питання своїх перспектив. Ми не даремно згадуємо психологічні бар'єри у професійному становленні, позаяк бар'єр – це «своєрідність досвіду особистості», а також – це «форма прояву соціально-психологічного клімату», в першу чергу, в сім'ї [1, с. 35]. Оскільки психологічні бар'єри – це психічний стан, що з'являється перед виконанням діяльності або під час її здійснення. Слід підкреслити, що причини появи психологічних бар'єрів у ході професійного становлення особистості, можуть нею не усвідомлюватися, бо формування психологічного бар'єра починається після появи мотиву до виконання певної діяльності [1, с. 38].

Таким чином, у результаті вивчення наукової літератури з теми та детального аналізу чинників, які безпосередньо впливають на професійне становлення особистості, можемо стверджувати, що сімейні традиції відіграють одну із важливих ролей, не менш важливих, ніж особистісні якості, позаяк сімейні традиції закарбовуються свідомо і несвідомо з раннього дитинства, а приклад батьків слугує вірним дороговказом для більшості.

Висновки з проведеного дослідження. Визначено, що сімейні традиції – це звичні, прийняті в певній родині норми, манери поведінки, звичаї, погляди, ритуали, які передаються з покоління в покоління. Сімейні традиції – це своєрідний культ, що має символічне значення для кожного члена родини, створює особливе

мікросередовище, свідчить про близькість і згуртованість батьків і дітей. З'ясовано, що професійне становлення особистості слід розглядати як розвиток її Я-концепції, тому успішність цього процесу визначається відповідністю поведінки особистості задачам вікового етапу, на якому вона знаходиться.

Доведено, що вибір професії має проходити з урахуванням свого образу «Я», інтелектуальних особливостей, здібностей, цінностей, інтересів, ставлення до праці та професії, власних потреб, рис особистості. Сімейні традиції визначають потребу передачі соціальних навичок наступним поколінням, а також покликані захищати членів сім'ї від впливу негативних зовнішніх факторів, що впливають на майбутню сім'ю, а також виховувати підростаюче покоління в дусі духовних і моральних цінностей. Таким чином, сімейні традиції – це неодмінний атрибут щасливого дитинства і юності що відображає моральну позицію всіх членів сім'ї. Отже, сім'я – це «тиха гавань» для

людини в складних життєвих обставинах. І вона має бути здоровим, міцним колективом однодумців, які люблять, розуміють і підтримують одне одного, забезпечують умови для формування і максимально повної самореалізації особистості дитини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адлер А. Индивидуальная психология как путь к познанию и самопознанию человека. Киев : «Наука жить», 1997. 357 с.
2. Зарицька В. В. Емоційний інтелект як чинник ефективності професійної діяльності. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2016. Вип. 50. С. 117–125.
3. Повалій Л. В. Особливості професійного самоовизначення сільських дівчат-старшокласниць. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 7(33). С. 84–92.
4. Федорчук П. Вплив сімейного виховання на формування особистості дитини. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2020. Вип. 6. С. 10–15.